

BRIGA EDHEMA MULABDIĆA O JEZIKU

Alija Selmanović

Književnik Edhem Mulabdić je među prvima u hrvatskoj književnosti prikazivao Bosnu, posebno njen muslimanski dio, odnosno život njezinih muslimana na kraju prošloga i u početku ovoga stoljeća. Kronološki prije Mulabdića od bosanskohercegovačkih književnika jedino je Osman Nuri Hadžić u zajednici s Ivanom Miličevićem, a pod zajedničkim imenom Osman-Azis, objavio nešto ne baš kvalitetne proze, a i to je bilo svega dvije, tri godine prije.

Rođen 1862. godine u Maglaju, Mulabdić se školovao za turske vlasti u svom rodnom mjestu, pa se u njegovoj frazi često mogu naći tragovi turske rečenične konstrukcije (glagol na kraju rečenice), osobito u prvim njegovim književnim pokušajima. Prema kraju života Mulabdić je sve više poklanjao važnosti jeziku, pa je napisao i nekoliko članaka o tome. Jedan od njih, »Muzika govora«, objavljen je u petom godištu kalendara »Narodna uzdanica« (za godinu 1937.), a jedan, »Nakarade u jeziku«, u istoj ediciji za godinu 1939. No i pored ovih članaka Mulabdić je u plodnoj uredničkoj djelatnosti napisao nekoliko prikaza književnih djela, gdje se je uvijek osvrtao i na jezik piščev, ako je to bilo potrebno. Ponekad je to bilo i u zajedljivoj formi. Kad je Munir Šahinović Ekremov pokrenuo sedmičnik »Muslimansku svijest«, počeo je on postupno uvoditi korijensko pisanje, pa bi katkada iz neznanja prešao i mjeru u tome. Napisao je u nekom članku oblik »jastno«, pa je to dalo povoda Mulabdiću, da napiše čitav stupac u »Novom beharu«, završivši riječima: »Mogao bi pisac otići na vrelo Bostne, pa zapjevati Jastna-glastna, ali to bi bilo žalostno od njegov.«

Odmah u početku članka »Muzika govora« piše Mulabdić:

Kad kondukter na semizovačkoj stanici vikne Semízovac, mjesto pravilnog Sēmizovac, ja odmah vidim, da je taj čovjek stranac, jer ne izgovara pravilno tu riječ, ne naglašava je, kako treba.

I ja sam u jednoj prilici bio stranac u svojoj rođenoj zemlji. U selu Čevljanovićima (srez sarajevski), koje sam ime prvi put čuo iz usta službenih ljudi i — naravno — krivo, razgovarajući jednom sa seljakom u tom selu, pitam ga, po čemu li se ovo selo zove Čevljánovići, a čovjek dočeka kao iz puške:

— Ono dolje, gdje su gospoda i rudari (gdje se ruda vadi), ono su Čevljánovići, a ovo naše selo ovdje, gdje mi živimo, ovo su Čevljanovići.

Ja se malo zastidjeh, ali i naučih nešto.

Navodeći dalje primjere kriva naglašavanja, koje Mulabdić pripisuje strancima, u nekoliko duhovitih anegdota iznosi, koliko nastaje nesporazumaka zbog rdava naglašavanja riječi.

Naša domaća porodična imena mijenjaju u novije doba preko noći svoj pravi naglasak, pa se pretvara Lăzăreviċ u Lazăreviċ, Jòvanoviċ u Jovănoviċ, pa ĉak i naše Šăbanoviċe prozivaju Šăbănoviċ, Ahmetoviċ se pretvara u Ahmetoviċa i t. d.

Dalje Mulabdiċ navodi primjere onih muslimanskih osobnih imena, koja napisana jednako glase, radilo se o mušku ili žensku, i tek kad su pod akcentom, onda se zna, na koga se odnose: Băhrija je muško, a Bahrija žensko, Nŭrija muško, Nŭrija žensko, Zėkija muško, Zekija žensko, Hăjrija (m.) i Hajrija (ž.) i t. d.

Mulabdiċ završava ĉlanak slijedećim rijeĉima: »Naglasak je u govoru zaista najbolje obiljeŹje pravilna govora. Naglasak je upravo muzika govora. Kako narod, a naroĉito seoski svijet uopće, ĉisto govori, tako i pravilno izgovara ili naglašava. Ćudno je da pored tog, što narod najĉistije govori, ipak ljudi iz naroda podlijeŹu strancu, onom, koji nepravilno govori, pa se za njim povodi i tako jezik kvari.«

U ĉlanku »Nakarade u jeziku« Mulabdiċ se oborio na neke najobiĉnije germanizme: »dijete *staro* tri godine« mjesto »dijete od tri godine«, »on hoće *da ga se* za svašto pita« (mjesto: ... *da se on* pita), »Je li bila operacija i kako je *ista uspjela?*«, »U bašĉi su naĉinjene široke staze za *šetati*, tu ima i klupa za *sjediti*« (mjesto: staze za šetnju, klupe za sjedenje). Nije kuća zidana *iz* nego *od* kamena, zastori ne *iz* nego *od* skupocjene svile. U jednoj školi uĉitelj pita krivo, a dijete odgovara pravo. On pita govoreći o konju: »Šta se pravi iz dlake od repa?« a dijete odgovara: »Od dlake iz repa prave se gudala za violinu.«

Rijeĉi »radi« i »zbog« opreĉne su, a ĉesto se zamjenjuju, što je naravno nepravilno, pa se tako pretvori zdravlje u bolest i obratno. »Zbog« znaĉi uzrok, a »radi« svrhu. Prijedlog »zbog« u narodu se rijetko upotrebljava, ali narod ipak nikad uzrok ne kazuje prijedlogom »radi«, nego kaŹe: »Radi ĉega ili porad šta si došao?« a uzrok kazuje rijeĉima: »Poginuo s ludosti svoje«, ili »od nerada postrada«, a »otišao u svijet radi posla, radi zarade«. Nakarada je dakle, kad se kaŹe, da je netko otišao na jug radi bolesti, kako se ĉesto u novinama ĉita.

Pogreške, koje nastaju iz pasivnih konstrukcija u hrvatskoj reĉenici, Mulabdiċ osvjetljava jednim primjerom iz jedne povjesnice Novoga vijeka, gdje se govori o prodiranju i osvajanju Turaka na Balkanu: »Tako je bilo i u Bosni. Tek jedan dio Bosne s gradom Jajcem ostade uz Hrvatsku, no i on bi za Ferdinanda I. od Turaka osvojen.« Ovo treba razumjeti, da su Turci i taj dio Bosne osvojili, a neuki ĉitatelj (ĉak) moŹe prije razumjeti, da su Turci ovaj dio Bosne izgubili.

Kad koja znamenita liĉnost ode iz jednog mjesta ili iz skupštine, sa zbora, kaŹu novi ljudi, koji kvare naš jezik: »*Napustio* Beograd, napustio

skupštinu, kongres.« To nije nikako u duhu narodnog govora, nego je prijevod njemačkog izraza *verlassen*. Mi kažemo: »Otišao iz Sarajeva, ostavio Sarajevo, ostavio društvo, zbor«, a riječ napustiti ima i u nas, ali: »*Napustio* vodu na njivu, da mu zemlju natopi.«

Kako je u to vrijeme, kad je ovaj članak Muḷabdićev štampan, izlazio »Hrvatski jezik« u Zagrebu, a »Naš jezik« u Beogradu, Muḷabdić u »Narodnoj uzdanici« godine 1939. upozorava na njihovu važnost u borbi za čistoću jezika pa kaže: »Za čistoću narodnog jezika koliko je potrebno znanje samog jezika, još je više potrebno buditi u našem narodu, a osobito u mlađim generacijama, osjećaj za svoj materinski jezik. Kad se ima smisla i ljubavi za jezik, onda će vrijeđati svaka nezgrapna tuđinština i novotarija.«

Putujući mnogo po selima i obilazeći škole kao školski nadzornik od 1910. do 1917., Muḷabdić je malo pisao, ali je zato bogatiji svoj rječnik narodnim riječima i frazama. U anketi bosanskog Sabora učestvovao je kod revizije i ispravka naziva sela, od kojih su mnoga krivo napisana i objavljena u popisu pučanstva. Tako je isto učestvovao u anketi o terminologiji, što ju je organizirao Sabor. U njoj je učestvovao i član Sabora, književnik Petar Kočić. Iz toga vremena postoji jedna anegdota o ovoj dvojici književnika, obojici dobrih poznavalaca narodnoga jezika. Kad je Muḷabdić predlagao, da ostane riječ *tvornica* pored riječi *fabrika*, Kočić se usprotivio tome, jer da mu ta riječ »sličí na nešto gdje se *tvoríci* legu«, na što ga Muḷabdić upozori na narodne riječi, u kojima postoji korijen *tvor-*: narodne *umòtvorine*, *Dobrotvorna* zadruga Srpkinja i sl. Kočić nije imao kud, ali je opet smatrao tu riječ nepotrebnom tuđicom.

U prvoj zbirci pripovijedaka, »Na obali Bosne« iz 1900., ima jedna pisana dijelom u ikavskom narječju, konstruirana tako, da bi se vidjelo, kako mogu neškolovani ljudi iskvariti čisti narodni jezik. To je pripovijest »Tri druga«, u kojoj se govori o nekim mladićima, koji saznaju za ijekavsko narječje i onda mijenjaju svako *i* u *ije*. U to vrijeme dolazi u to mjesto neki folklorist, koji se zaustavlja pred radionicom nekog potkivača, pa se povede ovaj razgovor:

- Šta vam je to u ruci? — pitao on Smail-agu.
- Ovo? — pružio Smail-aga čekić.
- Da, to; kako velite tome?
- Pa, evo vidiš — čekić! A što pitaš? — čudio se Smail-aga i gledao stranca.
- Ta, onako... A nije l' to može bit turski? Kako se tome kaže ovim našim jezikom, hrvatski?
- Jok, nema drukčije, — Smail-aga će. — U nas mu svak kaže tako.
- A ovo, šta vam je to, što na njemu tučete te čavle?
- Pitaš za nakovanj?
- Da, da: nakovanj; vrlo dobro! — veselo će on vadeći svoju bilježnicu iz džepa.

— Ovo je opet od drveta, — nastavio on — za što će vam ovo?

Vidio Smail-aga, gdje stranac zavrzuje besposlen, a mučilo ga, što još i ne zna, zašto ga uznemiruje, pa otrese:

— To mi triba, kad konja potkivam.

— A kako, molim vas?

— Ta... podmetnem konju pod kopitu.

— Vrlo dobro, a kako tome velite?

— Ovome? Ovome, vjere mi, vele u nas valjuga, a ne znam, kako je u vas.

U ovom odsječku Mulabdić je donio karakteristiku Bošnjaka, koji voli i na jasno postavljeno pitanje da opet priupita. Ali stari Smail-aga ne voli da priča mnogo, pa ga upućuje trima drugovima, koji »svašta znaju, i pjesme i ostalo«. No tu nastaje razočaranje za folklorista, jer tri druga pjevaju: »Dragi dragoj sjetnu knjigu piše« (mjesto: sitnu) i uopće izvrnuli su jezik u nakaradu. Za to se svraća starijim ljudima u kahvu (kavanu), pa pita kahvedžiju:

— Čuješ; ti ćeš meni nešto kazati!

— Vire mi, ako znao, beli hoću, — uzdiže kahvedžija obrvama.

— Evo, čuj! — počeo gospodin. — Kad si na priliku gladan, pa se najedeš, onda si sit; je li? Ali kad si žedan, pa se napiješ vode, šta si onda?

Kahvedžija šuti, razmišlja, dok će nekako otežući:

— Vira ti je, gospodine, dok se čovik ne najide, ne može ni vode!

— Ali, molim te; kad je čovjek žedan, pa se napije, šta je onda? — okrenu se on drugima.

Nekoliko časaka svi razmišljali, dok će jedan u neko doba nekako ozbiljno:

— Kad je čovik žedan, pa se napije, onda mu se more riti, da je zdrav, jer ono vele: dok si zdrav, i voda ti je slatka.

Pa ipak, i u ovom konkretnom slučaju Mulabdić je znao narodnu riječ, »gásan«, suprotno od žedan, kojoj ni ARJ. nije odredio akcenta.

Po svojoj uredničkoj dužnosti Mulabdić je napisao, naročito u pet godišta »Behara« (od II.—VI. godišta, 1901—1906), mnoštvo ocjena i prikaza raznih knjiga, koje je redakcija »Behara« dobivala od pisaca i izdavača, a ocjenjivao je i neke izvedbe na pozornici. U tim je ocjenama i prikazima često prigovarao lošem jeziku pojedinih pisaca, i to oštrim riječima, na pr. »uopće je jezik ispod svake kritike«, ili »narod kad vidi, da nešto nije pisano u njegovu duhu, njegovim jezikom, to on ne će ni čitati, a u tom ima i posve pravo«, ili »(pisac) piše prilično hromim jezikom« i sl.

Edhem Mulabdić je umro nedavno, 28. siječnja 1954. u Sarajevu. Mulabdićeva me je smrt potakla, da pregledam još jednom njegovo djelo, koje bi bilo vrijedno izdati u cjelokupnom izdanju o stotoj godišnjici njegova rođenja. Ovdje sam tek htio upozoriti, kako je on strastveno branio ljepotu i pravilnost narodnog i književnog jezika.

IME I PREZIME U ADMINISTRACIJI

Josip Valković

U prvom broju I. godišta »Jezika« napisao je Josip Hamm članak »Pisanje tuđih imena«, a u 5. broju II. godišta Mate Hraste »O ženskim prezimenima«. Nedavno je jedan otac zatražio, da se u matičnoj knjizi rođenih ispravi ime njegova djeteta od *Anka* u *Ana*. Sve me je to ponukalo, da pokušam osvijetliti pitanje imena i prezimena u administraciji.

Terminologija naših današnjih propisa ne poznaje ni *ime* ni *prezime*. Ona poznaje *lično* (osobno) *ime* kao skupnu oznaku za ime i prezime, zatim *rođeno ime* u značenju imena i *porodično* (obiteljsko) *ime* u značenju prezimena. Takva naš terminologija ne zadovoljava, pa ću ovdje govoriti naprosto o *imenu* i *prezimenju* u njihovu starom značenju.

Postoje propisi o stjecanju, mijenjanju i upotrebljavanju imena i prezimena. Ime i prezime su oznake čovjeka kao posebne pravne osobe za razlikovanje od drugih osoba u raznim pravnim odnosima. Prema tome ime i prezime su izrazito, iako ne isključivo, pravne kategorije. Slijedi, da se kod upotrebljavanja i pisanja imena i prezimena mora voditi računa o njihovu pravnom karakteru i funkciji. To pak, barem u administraciji, dovodi do nejasnoća i zapletaja, do sukoba ili barem nesklada između jezika i prava, uopće do problema imena i prezimena. O tom je problemu ovdje riječ.

Prezimenom se označuje pripadnost nekoj obitelji (ili porodici, odatle *porodično ime*). Prezime je skupna diferencijacijska oznaka obitelji. Njime su obuhvaćeni svi članovi obitelji bez obzira na spol i bračno stanje. Svi članovi obitelji mogu i moraju upotrebljavati isti oblik prezimena, i to onakav, kakav je upisan u matičnim knjigama. Ni jedno slovo ne može se nadodati ili ispustiti. Prema tome, sa pravnog stanovišta, odnosno za administraciju, sasvim je suvišna rasprava o tome, kako treba da glasi prezime udatih i neudatih žena. Njihovo prezime doslovce je jednako kao i kod muških članova iste obitelji. Udata žena danas doduše može imati svoje samostalno prezime, različito od prezimena svoga muža i djece, ali ne u jezičnom smislu kao *Jagićka* (od *Jagić*), već u pravnom smislu zadržavajući kod udaje svoje djevojačko prezime (u muškom obliku kao *Jagić*, ne *Jagićka*) ili dodajući tom prezimenju još i prezime svog muža (u muškom obliku).

Izraz »žensko prezime« s pravnoga je gledišta besmislica, jer ženskih prezimena nema ni ondje, gdje se za ženske osobe govori i piše kao *Jagićka*, *Jagićeva*, *Jagića*. Takvim pisanjem samo se pravom prezimenju dodaje ženski nastavak, ali se ne stvara od muškoga neko drugo, žensko prezime. Zato, kada se neka *Jagićeva* uda za *Ljubića*, ona će biti *Ljubić(ka)* rođena *Jagić*, a ne *Jagićeva*. Kad se stvar ne bi ovako shvaćala, upotreba »ženskih prezimena« bila bi i zakonom zabranjena.